

REFLEKSJA

Paweł Czubik*

**WSPÓLNOTOWE „SANKCJE” WOBEC
BIAŁORUSI Z TYTUŁU NARUSZENIA PRAW
CZŁOWIEKA W RAMACH MECHANIZMU GSP**

I. Wstęp

Refleksję tę można by zacząć bardzo dosadnie twierdząc, że gdyby Łukaszenko rządził jakimkolwiek innym krajem, położonym poza kontynentem europejskim mógłby liczyć na daleko idącą życzliwość, a przynajmniej dyskretne milczenie Unii Europejskiej, odnoszące się do jego polityki. Nie jest w zasadzie ludobójcą ani nie toczy krwawych wojen domowych. Gdyby rządził w którymś z krajów Afryki subsaharyjskiej, mógłby wręcz ze swoim modelem politycznym uchodzić za wzór – jeżeli wręcz nie demokraty, to przynajmniej łagodnego i zalecanego do naśladowania dyktatora. Ma więc na swój sposób reżim Łukaszenki pecha – Unia bez większych skrupułów stosuje podwójne standardy traktowania: to, czemu nie poświęca większej uwagi, gdy ma miejsce daleko od jej granic, wywołuje u niej „alergiczną” reakcję, gdy toczy się u jej bram.

Jednakże reakcja ta nie jest czymś, czego Łukaszenko się boi; nagłaśniane medialnie europejskie sankcje w stosunku do Białorusi to w gruncie rzeczy zespół bardzo słabych środków – oddziałujących w znikomym sposób zarówno w funkcjonowanie polityczne, jak i gospodarkę państwa białoruskiego.

* Dr Paweł Czubik – doktor nauk prawnych, adiunkt w Instytucie Europeistyki UJ, starszy wykładowca w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej.

Stosowanie sankcji wjazdowych względem urzędników białoruskich¹ było od samego początku mało sensowne – w praktyce podróżują oni głównie do Rosji, a urlopy spędzają na abchaskich plażach². Bardziej bolesne były zapewne sankcje polegające na zamrożeniu środków finansowych na terenie państw członkowskich³. Unia zresztą z sankcji wjazdowych w stosunku do większości notabli końcem zeszłego roku się wycofała⁴, co stanowiło swoistego rodzaju grę polityczną wobec drobnych ustępstw wyborczych reżimu na rzecz demokratyzacji procesu wyborczego w roku 2008⁵.

¹ *Council Common Position 2004/661/CFSP of 24 September 2004 concerning restrictive measures against certain officials of Belarus* (OJ 28.09.2004, L 301, p. 67-69). Ostatnia istotna zmiana: *Council Common Position 2006/276/CFSP of 10 April 2006 concerning restrictive measures against certain officials of Belarus and repealing Common Position 2004/661/CFSP* (OJ 11.04.2006, L 101, p. 5-10).

² Co prawda Białoruś Abchazji ani Osetii Południowej nie uznała (uczyniły to jedynie Rosja i Nikaragua), Łukaszenko podkreślał jednakże wielokrotnie wzorcowe relacje (sic!) z obu separatystycznymi republikami, podkreślając jednak rolę nowo wyłonionego parlamentu w procesie przyszłego ich uznania (zob. <http://www.tvn24.pl/12691,1569112,0,1,abchazja-i-osetia-bliziej-zbir,wiadomosc.html>), a końcem grudnia 2008 r. pojawiły się czytelne sygnały, że uznanie będzie zapłatą za pożyczkę rosyjską w związku z ryzykiem ogromnego kryzysu finansowego na Białorusi (zob. artykuły prasowe: http://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/101845,za_tanszy_gaz_bialorus_uzna_abchazje_i_osetie_pld.html; początkiem lutego 2009 r. stwierdzenia Łukaszenki stały się jednak nieco enigmatyczne, uznanie obu „państw” nie wydaje się więc obecnie przesądzone – zob. http://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/111955,lukaszenka_gazociag_polnocny_jest_nierentowny.html).

³ *Council Common Position 2006/362/CFSP of 18 May 2006 amending Common Position 2006/276/CFSP concerning restrictive measures against certain officials of Belarus* (OJ 20.05.2006, L 134, p. 45-53). Szczegółowe regulacje: *Council Regulation (EC) No 765/2006 of 18 May 2006 concerning restrictive measures against President Lukashenko and certain officials of Belarus* (OJ 20.05.2006, L 134, p. 1-11); *Council Regulation (EC) No 646/2008 of 8 July 2008 amending Regulation (EC) No 765/2006 concerning restrictive measures against President Lukashenko and certain officials of Belarus* (OJ 09.07.2008, L 180, p. 5-8).

⁴ *Council Common Position 2008/844/CFSP of 10 November 2008 amending Common Position 2006/276/CFSP concerning restrictive measures against certain officials of Belarus* (OJ 11.11.2008, L 300, p. 56).

⁵ Zdjęto sankcje wizowe z jednej osoby odpowiedzialnej za fałszerstwa w wyborach i referendum 17.10.2004 r. i naruszenia praw człowieka w związku z tłumieniem demonstracji po tychże wyborach oraz wszystkie osoby odpowiedzialne za naruszenie „międzynarodowych standardów wyborczych” podczas wyborów prezydenckich 19.03.2006 oraz podjęte wówczas działania zmierzające do rozbięcia społeczeństwa obywatelskiego i opozycji. Sankcje wizowe zostały zdjęte z osób tych jedynie na okres 6 miesięcy, do 13 kwietnia 2009 r. decyzja o zawieszeniu wspomnianych sankcji będzie przedmiotem przeglądu w kontekście zaistniałych w międzyczasie zmian. Nie zniesiono natomiast sankcji odnoszących się do transakcji banko-

Walka z reżimem białoruskim w drodze środków typowo gospodarczych to trochę walka z wiatrakami za pomocą wiatru. Paradoksalnie działania takie konsolidują społeczeństwo białoruskie, a szkodzą finansowo (ze względu na ich konkretny kształt) głównie prywatnym przedsiębiorcom, stanowiącym załazek mizernej opozycji. Ogólny kształt wspólnotowego mechanizmu GSP daje obecnie niewielkie szanse gospodarczego zaszkodzenia państwu nimi objętemu. Celem niniejszej krótkiej refleksji jest omówienie środków gospodarczych zastosowanych przez Wspólnotę Europejską w ramach mechanizmu GSP, a uzasadnianych nieprzestrzeganiem praw człowieka, oraz rozwianie przez to funkcjonującego społecznie przekonania co do skuteczności i szerokiego zakresu negatywnego oddziaływania tychże środków.

II. Ogólna charakterystyka preferencji udzielanych w ramach systemu GSP

By przedstawić podstawy wyłączenia Białorusi z GSP należy pokrótce opisać system GSP Wspólnot Europejskich. GSP to najczęściej obniżone stawki celne stosowane wobec towarów z krajów rozwijających się. Nie jest to pomysł wspólnotowy. GSP narodziło się jako pomysł UNCTAD końcem lat 60. ubiegłego wieku, a faktyczne podwaliny prawne dla jego realizacji zostały określone w latach 70. na forum GATT. Na marginesie podwaliny te, zarówno wypracowane wstępnie na forum UNCTAD, jak i określone w GATT, zostały ujęte w sposób dalece niekonkretny i dający swobodę do kształtowania różnych modeli w praktyce państw-stron GATT, których zgodność z UNCTAD'owsko GATT'owskimi wzorcami była niejednokrotnie skutecznie kwestionowana⁶. Nieliczne zresztą państwa-strony GATT, czy

wych i środków płatniczych oraz sankcji wjazdowych w stosunku do osób, którym przypisać można szczególnie brutalne działania podjęte przeciwko opozycji w latach 1999-2000 (zaginięcia opozycjonistów, przestępstwa sądowe). Sankcje te obowiązują do 13.10.2009, do tego czasu będą przedmiotem przeglądu i ewentualnego dalszego przedłużenia.

⁶ M.in. w przypadku jednego z rozwiązań szczególnych stosowanych przez WE – kwestie te rozstrzygnięte zostały przed panelem i Organem Apelacyjnym WTO. Zob. *European Communities – Condition for the Granting of Tariff Preferences to Developing Countries – Report of the Panel*, WT/DS246/R, 1 December 2003; *Report of the Appellate Body* WT/DS246/AB/R, 7 April 2004. Orzeczenie to istotnie przyczyniło się do ujednolicenia interpretacji regulacji GATT [*Decision (L/4903) of 28 November 1979 on Differential and More Favourable Treatment, Reciprocity and Fuller Participation of Developing Countries* (GATT Basic Instruments and Selected Documents BISD 26S/203)] odnoszących się do systemu GSP.

od 1995 r. członkowie WTO, decydowały się na stosowanie tego systemu (nie jest on obowiązkowy dla krajów rozwiniętych). Właściwie nigdy nie stosowało go więcej jak 20 odrębnych obszarów celnych. GSP co do swej istoty to jednostronna darowizna. Odchodzi nieco od klasycznych schematów darowizny poprzez powiązanie z niedyskryminacją wpisaną w konstrukcję klauzuli najwyższego uprzywilejowania – wybór bowiem obdarowywanych nie jest do końca swobodny i nie można zasadniczo (choć w szczegółowych rozwiązaniach nie jest to już wykluczone) w odmienny sposób obdarowywać różnych beneficjentów. Niemniej jednak jako darowizna w sytuacjach swojej „niewdzięczności” obdarowanego może być odwołana. I taki właśnie jest charakter działań podjętych przez Wspólnoty Europejskie wobec Białorusi.

Określenie jako sankcji działań wspólnotowych w ramach GSP stanowi stwierdzenie nieco na wyrost. System GSP jest systemem dyskrejonalnym, nie ma obowiązku ani jego udzielania, ani też określania konkretnego wymiaru preferencji. Ograniczenia odnoszą się jedynie do nie przekazywania jednostronnie czegoś, co mogłoby być (ale wcale nie musiało) przekazane w ramach dobrowolnej darowizny.

Obecny wspólnotowy mechanizm GSP⁷ oraz mechanizm, obowiązujący w latach 2006-2008⁸, według zasad którego wyłączono Białoruś z zakresu jego zastosowania, to uproszczone schematy, w porównaniu z wcześniejszymi rozwiązaniami wspólnotowymi⁹. Nakłada się nań schemat podstawowy, jeden schemat tzw. bodźcowy „dla stałego wzrostu i dobrego zarządzania” określany jako „GSP plus”¹⁰, oraz schemat specjalnego traktowania państw najsłabiej

⁷ *Council Regulation (EC) No 732/2008 of 22 July 2008 applying a scheme of generalised tariff preferences for the period from 1 January 2009 to 31 December 2011 and amending Regulations (EC) No 552/97, (EC) No 1933/2006 and Commission Regulations (EC) No 1100/2006 and (EC) No 964/2007*, OJ 06.08.2008 L 211, p. 1-39.

⁸ *Council Regulation (EC) No 980/2005 of 27 June 2005 applying a scheme of generalised tariff preferences*, OJ L 169, 30.06.2005, p. 1-11.

⁹ *Council Regulation (EC) No. 2501/2001 of 10 December 2001 applying a scheme of generalised tariff preferences for the period from 1 January 2002 to 31 December 2004*, OJ L346/1, 31.12.2001, s. 1-60 (formalnie wskutek przedłużenia schemat ten funkcjonował do końca roku 2005). Zob. R. Ostrihansky, *Wspólna Polityka Handlowa* [w:] J. Barcz, *Prawo Unii Europejskiej. Prawo materialne i polityki*, Warszawa 2003, s. 318.

¹⁰ Zastąpił częściowo dwa schematy bodźcowe stosowane przed rokiem 2006 (z punktu widzenia niniejszej refleksji interesujący będzie jeden z nich – dotyczący promowania ochrony prawa pracy), oraz po części tzw. rozwiązania bodźcowe-specjalne (będące przedmiotem szczególnej krytyki).

rozwiniętych¹¹. Grupa tych ostatnich państw jest jednoznacznie określana przez ONZ, utrata takiego statusu w ONZ (wskutek rozwoju gospodarczego) skutkuje z czasem (po upływie trzech lat okresu przejściowego) utratą statusu państwa szczególnie uprzywilejowanego w ramach GSP¹².

Zauważyć należy, że przestrzeganie wybranych instrumentów prawno międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka ma istotne, podwójne znaczenie dla pozycji państw korzystających z systemu GSP.

Po pierwsze: ratyfikacja i wypełnianie wybranych wymienionych w rozporządzeniu instrumentów jest jednym z warunków ubiegania się przez państwa korzystające z GSP o dodatkowe preferencje bodźcowe w ramach schematu „GSP plus”. Oprócz tego stawiane są dodatkowe wymogi traktatowe (nie odnoszące się jednakże do praw człowieka) oraz ekonomiczne, co sprawia że liczba państw aplikujących i uzyskujących status „GSP plus” jest niewielka.

Po drugie: poważne i systematyczne naruszanie któregoś z wymienionych instrumentów prawnoczłowieczych uzasadnia usunięcie państwa całkowicie poza system GSP (niezależnie od tego, z którego ze schematów GSP państwo korzysta – podstawowego, GSP plus czy nawet schematu dla krajów najsłabiej rozwiniętych). Stanowi to więc swoiste cofnięcie ofiarowanej darowizny. Zauważyć należy przy tym, że Wspólnota w wariancie podstawowym GSP nie wymaga od państw obdarowanych ratyfikowania i efektywnego wykonywania wymienionych instrumentów prawnoczłowieczych – wymaga natomiast ich nie naruszania w sposób poważny i systematyczny.

Wspomniane instrumenty prawnoczłowiecze (tzw. grupa A w aneksie III rozporządzenia GSP) to w sumie 16 traktatów, w tym 8 Konwencji fundamentalnych Międzynarodowej Organizacji Pracy, tzn.:

1) Konwencja Nr 29 dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej;

¹¹ Właściwie powielany z niewielkimi zmianami przez poszczególne rozwiązania GSP WE, pierwotnie ujęty w tzw. regulacji EBA (od słów: *everything but arms*, zob. *Council Regulation, 416/2001 of 28.02.2001 amending Regulation No. 2820/98 applying a multiannual scheme of generalised tariff preferences for the period 1 July 1999 to 31 December 2001 so as to extend duty-free access without any quantitative restrictions to products originating in the least developed countries*, OJ 01.03.2001, L 60, p. 43-50).

¹² Zob. nie tak dawny przykład: *Commission Regulation (EC) No 1547/2007 of 20 December 2007 establishing a transitional period for withdrawing the Republic of Cape Verde from the list of beneficiary countries of the special arrangement for least developed countries, as set out in Council Regulation (EC) No 980/2005 applying a scheme of generalised tariff preferences*, OJ 21.12.2007, L337, p. 70.

2) Konwencja Nr 87 dotycząca wolności związkowej i ochrony praw związkowych;

3) Konwencja Nr 98 dotycząca stosowania zasad prawa organizowania się i rokowań zbiorowych;

4) Konwencja Nr 100 dotycząca jednakowego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet za pracę jednakowej wartości;

5) Konwencja Nr 105 o zniesieniu pracy przymusowej;

6) Konwencja Nr 111 dotycząca dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu;

7) Konwencja Nr 138 dotycząca najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia;

8) Konwencja Nr 182 dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci

oraz osiem konwencji dotyczących praw człowieka *sensu stricto*, tj.:

1) Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych;

2) Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych;

3) Międzynarodowa Konwencja w sprawie eliminacji wszelkich form dyskryminacji rasowej;

4) Konwencja w sprawie eliminacji wszelkich form dyskryminacji kobiet;

5) Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania;

6) Konwencja praw dziecka;

7) Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa;

8) Międzynarodowa Konwencja o zwalczaniu i karaniu zbrodni apartheidu.

Zauważyć należy, że ujęcie traktatów MOP i szczególna uwaga im poświęcana stanowi swoistą tradycję w ramach GSP (w ramach poprzednich mechanizmów, sprzed roku 2006, jeden ze schematów bodźcowych odnosił się wyłącznie do przestrzegania fundamentalnych konwencji prawa pracy). Szersze promowanie praw człowieka stanowi natomiast istotne *novum* we wspólnotowym systemie preferencji¹³.

¹³ Szerzej zob. P. Czubik, *Nowy mechanizm Zgeneralizowanego Systemu Preferencji (GSP) Wspólnot Europejskich – jego oddziaływanie na politykę przestrzegania praw człowieka w krajach rozwijających się – postęp czy regres?* [w:] K. Lankosz, P. Czubik [red.] „Prawa człowieka w polityce zagranicznej państw”, Bielsko-Biała 2007, s. 84-93.

III. Prawnoczwłowiecze przesłanki uzasadniające wyłączenie państwa z GSP

Niechlubnym poprzednikiem Białorusi na nad wyraz skromnej, bo zaledwie dwupunktowej liście krajów wyłączonych z systemu GSP jest Birma (Myanmar)¹⁴. Podstawa wyłączenia Birmy, choć także *sensu largo* prawnoczwłowiecza, była jednak inna. Ówczesny system GSP był zdecydowanie bardziej skomplikowany, choć istotnych różnic formalnych, jeżeli chodzi o wyłączanie państwa całościowo z GSP, nie było. Szczególne znaczenie przywiązywano do naruszeń Konwencji Nr 29 dotyczącej pracy przymusowej lub obowiązkowej oraz Konwencji nr 105 o zniesieniu pracy przymusowej. Jakiegokolwiek nieprzestrzeganie zakazu pracy przymusowej sprecyzowanego w tych umowach mogło powodować wyłączenie państwa z GSP. W zasadzie Wspólnoty nie musiały badać powagi i powtarzalności naruszeń, co teoretycznie musiałyby zrobić, gdyby wykluczenie miało mieć miejsce na podstawie naruszeń któreś z pozostałych konwencji fundamentalnych prawa pracy. W praktyce czynniki te (istotność i systematyczność naruszeń) brano pod uwagę również w przypadku oceny naruszeń zakazu pracy przymusowej (podstawą wykluczenia Birmy było właśnie naruszenie Konwencji nr 29), w nowej regulacji nie zachowano więc szczególnego charakteru oceny naruszeń pracy przymusowej – dla wykluczenia konieczne jest udowodnienie systematycznego i poważnego naruszania któregośkolwiek z wymienionych 16 traktatów prawnoczwłowieczych.

Zauważyć jednak trzeba, że wyłączenie Birmy, mimo że odbyło się na podstawie już wygasłego rozporządzenia, jest nadal obowiązujące i podnoszone jako skuteczne przez kolejne akty prawne konstytuujące wspólnotowy system GSP.

Należy również podkreślić, że Birma została wykluczona z GSP, z którego korzystała jako kraj z listy ONZ państw najsłabiej rozwiniętych w najszerszym możliwym zakresie – straty ponoszone przez nią w porównaniu ze stratami Białorusi (która nie ma statusu państwa najsłabiej rozwiniętego) mogą być więc potencjalnie większe (choć zapewne nie są ze względu na zdecydowanie mniejszy obrót gospodarczy Birmy z Wspólnotami).

¹⁴ Council Regulation (EC) No. 552/97 of 24 March 1997 temporarily withdrawing access to generalized tariff preferences from the Union of Myanmar, OJ 27.03.1997, L 85, s. 8.

Choć obecnie postawą wykluczenia może być istotne i systematyczne naruszanie którejkolwiek z 16 konwencji odnoszących się do ochrony praw człowieka, w praktyce także w drugim i jak na razie ostatnim w historii zewnętrznych relacji Wspólnot przypadku wykluczenia z GSP Białorusi¹⁵ odniesiono się również do naruszeń podstawowych standardów prawa pracy (choć nie chodziło w tym przypadku o zakaz pracy przymusowej).

IV. Wykluczenie Białorusi z systemu GSP

Zainteresowanie Komisji przestrzeganiem standardów prawa pracy przez Białoruś było następstwem złożenia w styczniu 2003 r. wniosku w rozpoczęcie dochodzenia w tej sprawie przez trzy działające łącznie europejskie i międzynarodowe federacje związkowe. W grudniu tegoż roku rozpoczęto dochodzenie mające wykazać naruszenie Konwencji Nr 87 dotyczącej wolności związkowej i ochrony praw związkowych oraz Konwencji Nr 98 dotyczącej stosowania zasad prawa organizowania się i umów zbiorowych. Białoruś zaprzeczyła jakimkolwiek naruszeniom tychże traktatów. Komisja rychło wykazała istnienie poważnych i systematycznych naruszeń, powstrzymała się jednak od podjęcia działań czekając na ocenę powołanej w listopadzie 2003 r. specjalnej komisji MOP. Raport śledczy tego ciała został opublikowany w czerwcu 2004 r. i zawierał w sumie 12 rekomendacji dla rządu Białorusi, których wypełnienie miałoby uzdrowić sytuację. Białoruś została zobligowana do implementowania wskazanych rozwiązań do 1 czerwca 2005 r., nie w tym terminie nie zrobiła. Wobec powyższego w sierpniu 2005 r. Komisja podjęła ścisłe działania monitorujące zmierzające do wyłączenia Białorusi z GSP. Rząd białoruski rozpoczął wówczas bardzo ograniczone działania zmierzające do zablokowania prac Komisji. 30 marca 2006 r. przedstawiono raport wskazujący na przestrzeganie problematycznych konwencji, Komisja uznała jednak, że brak jest wystarczających dowodów. W międzyczasie Komitet Wolności Zrzeszania MOP wskazał na gwałtowne pogorszenie praw pracowniczych na Białorusi początkiem 2006 r. W ciągu całego roku 2006 MOP podjął szereg działań potępiających Białoruś na forum wielostronnym. Białoruś starała się zachować przywileje wynikające z GSP (widząc przykład

¹⁵ *Council Regulation (EC) No 1933/2006 of 21 December 2007 temporarily withdrawing access to the generalised tariff preferences from the Republic of Belarus*, OJ 30.12.2006, L 405, s. 35-40.

Birny i zdając sobie zapewne sprawę z trwałości wykluczenia, choć akcja białoruska była nader mizerna), jeszcze w październiku 2006 r. rząd białoruski skierował list do Komisji z zapewnieniami o swoich dobrych intencjach, brakowało w nim zdaniem Komisji jakichkolwiek najmniejszych dowodów polepszania się sytuacji. W grudniu 2006 r. Rada sprecyzowała względem Białorusi ostatnie ostrzeżenie, ogłaszając w Dzienniku Urzędowym wycofanie preferencji i zapowiadając wejście w życie tej regulacji za pół roku, o ile Białoruś nie zmieni swojej polityki. W efekcie dnia 21 czerwca 2007 r. Białoruś została wykluczona z systemu GSP ze względu na poważne i systematyczne łamanie Konwencji 87 i 98 MOP.

Wyłączenie Białorusi z GSP pokazało jednak brak zgody państw członkowskich Wspólnot co do rozumienia istoty problemu. Państwa Zachodu Europy kierowały się szczytnymi ideami ochrony praw człowieka, starając się ukarać państwo naruszające Konwencję MOP. Państwa położone blisko Białorusi, znające realia tego kraju, postrzegały problem nieco inaczej. Polska wraz z Litwą i Łotwą generalnie sprzeciwiały się wprowadzeniu sankcji w ramach GSP. Państwa te wskazywały, że wykluczenie z GSP oznacza wyraźne straty finansowe jedynie dla przedsiębiorców prywatnych średniego sektora eksportujących swoje produkty do Europy – stanowią oni naturalny załęczek opozycji, który wspólnotowe działania *volens nolens* gospodarczo unicestwią. Towary natomiast które eksportowało z Białorusi bezpośrednio państwo i upaństwowione, bądź zależne od państwa, wielkie przedsiębiorstwa (półprodukty strategiczne, paliwa, broń) nie są objęte systemem GSP – działania Wspólnoty w istotę państwa białoruskiego tym samym więc nie uderzą. Co więcej nietrudno było zauważyć, że działania reżimu Łukaszenki były „ospałe”, stwarzało to wręcz wrażenie, że Białoruś prowokuje Wspólnotę do wykluczenia jej z GSP. Niestety nie zauważały tego państwa Europy Zachodniej, inicjatywa sąsiadów Białorusi nie zyskała wystarczającej liczby głosów.

Dla Białorusi wyłączenie z GSP być może stanowiło stratę finansową, nie dotknęło jednak bezpośrednio reżimu. Zauważyć należy, że trwanie tego kraju w systemie GSP na dłuższą metę w przypadku demokratyzacji i rozwoju gospodarczego byłoby bardzo niepewne. W analogiczny sposób Polska, niegdyś korzystająca z systemu GSP Stanów Zjednoczonych z systemu tego została w latach 90. usunięta – Stany uznały ją bowiem dyskrejonalnie za państwo rozwinięte. Można więc podnosić, że ukaranie usunięciem czegoś, co zostałoby i tak usunięte, gdyby Białoruś „zasługiwała na nagrodę” ze względu na rozwój gospodarczy, było nieco alogiczne.

V. Podsumowanie

Wydaje się, że niezależnie od starań Wspólnot Europejskich¹⁶, Białoruś gospodarczo dość spokojnie początkowo znosiła wyłączenie z systemu GSP. Straty Białorusi szacowane według obliczeń europejskich¹⁷ nie doprowadziły do gwałtownego załamania się gospodarki białoruskiej, a co najwyżej gospodarczo jeszcze bardziej ukierunkowały ją na wschód. Środki gospodarcze nie po raz pierwszy w historii okazały się absolutnie nieskutecznym mechanizmem promowania przestrzegania praw człowieka. W chwili obecnej coraz bardziej prawdopodobne jest jednak, że białoruską gospodarkę, której nie zaszkodziła znacząco Wspólnota Europejska, zabije trwający ogólnoswiatowy kryzys. Gospodarka Białorusi od drugiej połowy 2008 r. przeżywa stopniowe, coraz głębsze załamanie, właściwie obecnie funkcjonuje wyłącznie dzięki pomocy finansowej z Rosji, która jednakże nie jest i nie zawsze chce pełnić dla Białorusi rolę skarbonki bez dna. Problem reżimu Łukaszenki może rozwiązać się więc niebawem sam. Pozostaje mieć jedynie nadzieję, że Rosja nie będzie zainteresowana sztucznym utrzymywaniem nadal gospodarki białoruskiej, a przez to trwaniem w Europie ostatniego *de facto* socjalistycznego reliktu. Choć z drugiej strony dla Rosji jest to bardzo wygodny stan rzeczy – przy Białorusi jest łatwo Rosji się „wybielić” – krytyka rosyjskich działań wewnętrznych traci swoją wyrazistość, gdy porówna się je z działaniami białoruskimi.

Do samego natomiast wykluczenia z systemu GSP, jako mechanizmu promowania ochrony praw człowieka, na podstawie dotychczasowych, skromnych doświadczeń Wspólnoty Europejskiej należy podejść dość krytycznie. Zarówno w przypadku Birmy, jak i przede wszystkim w niedawnym przypadku Białorusi, wykluczenie to niewiele dało. Należy mieć tylko nadzieję, że nie stanowiło ono swistego prezentu dla Łukaszenki rozprawiającego się z załączkami demokratycznej opozycji.

¹⁶ Można również krytycznie spojrzeć na owe starania. Wspólnota tam, gdzie ma istotne własne interesy gospodarcze w małym stopniu zważa na łamanie praw związkowych na Białorusi i nie waha się zawierać stosownych porozumień ze stroną białoruską (Por. *Agreement in the form of an Exchange of Letters between the European Community and the Republic of Belarus amending the Agreement between the European Community and the Republic of Belarus on trade in textile products*, OJ 13.12.2008, L 335, p. 41-60).

¹⁷ Wspólnota wstępnie szacowała straty Białorusi na 300 do 500 mln euro. Prawdopodobnie straty te są jednak mniejsze.